

УДК 94(477)(092):821.161.2-94
DOI: 10.32626/2309-2262.2021-9.299-334

Олександр Головко
(Київ)

ПРО ЕКСПЕДИЦІЇ АНАТОЛІЯ МАТВІЄНКА, ЙОГО ДРУЗІВ І СОРАТНИКІВ*

Експедиція (від лат. *expeditio* – похід, приведення до порядку) – відправлення групи людей в тривалий похід у визначене місце зі спеціальною метою, завданням.

*Словник іношомовних слів. За ред. академіка
О.С. Мельничука. Київ, 1985. С. 290.*

Писати спогади або мемуари про події порівняно далекі за часом справа зовсім нелегка. Так сталося, що я ніколи не вів упродовж тривалого часу якихось щоденників. Пам'ять моя, як це не прикро визнавати професійному історику, також не є ідеальною. Тому хочу одразу вибачитись перед майбутніми читачами за якісь неточності та упущення, пов'язані з означеними обставинами. Другий момент, за який я в меншій мірі хотів би вибачатися, то це за суб'єктивність моїх оцінок і вражень.

Мої спогади про Анатолія Сергійовича Матвієнка, вірогідно, слід розпочати з того, як я сам опинився в політиці. Історик, який тривалий час вивчав політичні події і проце-

* 21 травня 2020 р. у Києві після важкої хвороби помер відомий державний діяч, політик і науковець Анатолій Сергійович Матвієнко. В 1989–1991 рр. А.С. Матвієнко був першим секретарем АКСМ України, згодом народним депутатом I, III–VI, VIII скликань, в 1996–1998 рр. – головою Вінницької обласної адміністрації, в 2005 р. – головою Уряду Автономної Республіки Крим. Великий досвід адміністративної і законодавчої діяльності був використаний Анатолієм Сергійовичем для написання і захисту дисертації на тему «Політико-правові засади децентралізації влади в контексті адміністративної реформи в Україні» на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук в 2010 р. та захисту дисертації на тему «Політико-правові засади територіальної організації держави: світовий досвід і Україна» на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук в 2015 р. Доктор історичних наук Олександр Борисович Головко підготував спогади про А.С. Матвієнка, з яким він тривалий час підтримував тісні ділові і дружні контакти. Ці спогади пропонуються вашій увазі.

си, приблизно в 1989 р. вирішив взяти участь у їх творенні, оскільки той Час цього вимагав. Якщо коротко, то я почав активно займатися політикою, ходити на мітинги, брати участь у передвиборчих баталіях. Тоді ж я часто відвідував різні заходи у Будинку письменника, де навіть виступав з цікавими не тільки для мене темами, почав писати статті в газетах (переважно у київському «Хрещатику») з політичних або просвітницьких питань, взяв участь у підготовці історико-літературного альманаху «Запорожці», ініціатором створення якого був письменник Ігор Євгенович Кравченко.

Саме в цей час я познайомився з різними цікавими людьми: колишніми в'язнями радянських таборів, представниками інтелігенції, яким набридло працювати і прославляти комуністичну дійсність, звичайними людьми, які не хотіли залишатися байдужими до того, що відбувалося на вулицях. Особливо багато знайомих у мене з'явилося наприкінці літа 1991 р., коли відбулися події, пов'язані з ДКНС (рос. – ГКЧП) і проголошенням Незалежності України. Тоді я, завдяки знайомству по навчанню на історичному факультеті Харківського університету з народним депутатом Володимиром Пилиповичем Філенком (він вчився на два роки пізніше, ніж я), але не дуже чітко пам'ятаю як, опинився в головному штабі, який забезпечував координацію виборчої кампанії кандидата у Президенти України академіка Ігоря Рафаїловича Юхновського.

Слід зазначити, що академік Юхновський в той час своєю ерудицією, виваженістю справляв у багатьох людей досить непогане враження у порівнянні з іншими кандидатами на голову держави. Він не був радикалом, належав до наукової еліти, очолював демократичну опозицію у парламенті – Народну Раду. Академіка Юхновського в той час підтримувало досить багато тодішніх парламентарів, серед яких було чимало директорів заводів та інших підприємств. У мене збереглася листівка тих часів під назвою «Народні депутати – за І. Юхновського» за підписами 58 народних депутатів України.

Як відомо, вибори Президента в Україні відбувалися вперше і на їх результат вплинула та більшість населення, яка на мітинги не ходила і жила за принципом, як би чого не вийшло. Тому було обрано головою молоді української держави колишнього секретаря ЦК КПУ Леоніда Кравчука. Не знаю чому, але новий Президент в умовах, коли була заборонена КПУ, прагнув не входити в конфлікти з новими політичними силами. А це був Народний Рух України, головна громадська організація, що виводила людей на мітинги і демонстрації, і нова політична структура – Нова Україна. В друге об'єднання увійшли відносно помірковані партії – Партія демократичного

відродження України (сформувалася на основі Демократичної платформи в КПУ), дві Соціал-демократичні партії, Ліберально-демократична партія України, Конституційно-демократична партія, а також якісь відгалуження Партії зелених України. До складу об'єднання входили громадські організації директорів, підприємців, бізнесменів. Мотивація участі останніх в організації «Нова Україна» була досить прагматичною – господарники і бізнесмени хотіли впливати на владу, а по можливості увійти до неї.

Серед знакових людей нового об'єднання можна назвати Володимира Філенка, Олександра Ємця, Євгена Кушнарьова, Володимира Гриньова, Володимира Ланового, Володимира Суміна, Василя Євтухова та ін. В 1992 – на початку 1993 рр. на запрошення Володимира Філенка і його помічника Олександра Булатова, який керував Секретаріатом об'єднання «Нова Україна», мене запросили виконувати обов'язки прес-секретаря об'єднання (контактувати з пресою, організувати інтерв'ю, брифінги, прес-конференції). Тоді ж я вперше (але не в останнє!) вступив у партію – Партію демократичного відродження України.

В 1993 р. з подачі Народного Руху і «Нової України» Президент України Леонід Кравчук призначив Леоніда Кучму прем'єр-міністром. Керування останнього урядом було невдалим, що невдовзі позначилося і на ситуації в об'єднанні «Нова Україна». Орієнтація керівництва об'єднання на постійну підтримку Кучми, коли його перестали підтримувати інші близькі нам політичні сили, призвела до конфліктів в ПДВУ, внаслідок яких я вирішив залишити цю партію. Подібну до моєї позицію займали інші активісти Київської організації ПДВУ, проте вони під час кардинального обговорення питання на міській партійній конференції не захотіли сперечатися з партійними лідерами, зокрема з Олександром Ємцем, який був тоді прихильником тодішнього Прем'єр-міністра. В результаті двоє з моїх нестійких однодумців, продовжуючи в іншій політичній силі – Народно-демократичній партії – поділяти «правильну лінію – з вождями не сперечаються!», в 1998 р. стали народними депутатами, а один з них після цього мені сказав: «Бачиш, був би розумним, став би і ти парламентарем!».

Кризові явища в політичному житті не припинилися і внаслідок нових парламентських і президентських виборів 1994 р. Другим Президентом України став ставленик директорату та нових бізнесменів Леонід Кучма, з іменем якого пов'язували реформи і сподівання на зміни на краще в країні. До парламенту прийшли нові депутати. З народними депута-

тами ВРУ другого скликання, причому всіх фракцій, я спілкувався впродовж 1995 – першої половини 1998 рр. досить активно, оскільки в той час працював редактором відділу політики загальноукраїнської щотижневої газети «Регион».

В 1995 р. для широкого загалу стало досить відомим ім'я Анатолія Сергійовича Матвієнка. Невдовзі після других президентських виборів відбулася важлива подія в партійно-політичному житті країни. В Україні виникла нова політична партія – Народно-демократична партія. Формально НДП виникла на базі політичної організації «Нова України» шляхом об'єднання достатньо відомої на той час Партії демократичного відродження України і в меншій мірі відомої партії «Трудовий конгрес України». Остання партія була створена в 1993 р. колишнім Першим секретарем ЛКСМУ Анатолієм Матвієнком.

Не вдаючись до розлогого політологічного аналізу, відзначаю, що після 1991 р., а, можливо, й за декілька років до проголошення Незалежності України, значні зміни відбулися не тільки в КПУ, але і в системі українського комсомолу. Лідери всеукраїнської молодіжної організації активно реагували на зміни, які відбувалися в СРСР і Україні, прагнули і врешті-решт змінювали стиль своєї діяльності, проте не фрондували стосовно компартійного керівництва.

Анатолій Матвієнко був депутатом Верховної Ради України дванадцятого (першого) скликання, головною заслугою якої було прийняття Акту про державну незалежність України. Слід зазначити, що на своєму окрузі в Вінницькій області комсомольський лідер за результатами виборів до Верховної Ради 30 березня 1990 р., на які з'явилося 97% складу виборців, отримав 75% голосів підтримки. У Верховній Раді Анатолій Сергійович очолив у червні 1990 р. Комісію у справах молоді. За вісім днів до проголошення Незалежності з ініціативи у значній мірі зазначеної Комісії було створено Український фонд міжнародного молодіжного співробітництва. Президентом Фонду був Матвієнко, а генеральним директором – Олександр Разумков. Фонд багато зробив для розвитку молодіжного руху, зокрема мистецьких фестивалів. З ініціативи Фонду був створений неурядовий Український центр економічних і політичних досліджень (після смерті свого першого керівника на його честь названий Центром імені Олександра Разумкова), Фонд сприяння мистецтв.

Одразу ж після установчого з'їзду НДП перший заступник голови партії Володимир Філенко запросив мене стати прес-секретарем організації, але я, пам'ятаючи не зовсім вдалий досвід роботи на аналогічній посаді в об'єднанні «Нова

Україна», погодився попрацювати в прес-службі НДП за сумісництвом. В цей час мені довелося познайомитися з роботою керівних органів нової партії і я переконався в тому, що система організації роботи НДП була істотно кращою, ніж це було в ПДВУ або в об'єднанні «Нова Україна». Без сумніву, що це слід пов'язувати у значній мірі з великими організаторськими здібностями голови НДП Анатолія Матвієнка. Однозначно, що йому допомагав досвід керування великою комсомольською організацією. Слід зазначити, що чимало колишніх комсомольських активістів увійшли в нову партію. Крім того, в новій партії було чимало впливових колишніх компартійних керівників, директорів підприємств, науковців. Їх поява була безперечно пов'язана з великим авторитетом Матвієнка, а також його найближчого оточення – Анатолія Толстоухова, Євгена Кушнар'ова, Олександра Ємця, Володимира Філенка.

Навесні 1996 р., на прохання редактора газети «Регион» Олега Колесникова, у нас з ним відбулася зустріч з Анатолієм Матвієнком. Мій головний редактор, відчуваючи значну політичну силу НДП, не приховував свого бажання опинитися «під крилом» нової партії. Результат розмови показав, що наміри керівника газети не захопили Анатолія Сергійовича. Коли ми виходили, він дещо роздратовано вже особисто мені сказав: «А чому це ви розмовляєте російською?». Зазначу, що газета, в якій я працював, називалась «Регион», видавалась російською мовою, а головна її ідея полягала в широкому висвітленні життя всіх ареалів України. До майбутньої сумновідомої партії ця газета ніякого стосунку не мала, хоча Іван Степанович Плющ, який не запам'ятав як мене звати, завжди вітався: «Привіт, Регіоне!».

Оскільки в 1995–1998 рр. я працював редактором відділу політики в зазначеній газеті, мені доводилось саме тоді зустрічатися, розмовляти, брати інтерв'ю у багатьох політиків і державних чиновників, перш за все в стінах парламенту і адміністрації Президента України. Неодноразово я був на засіданні Президії НДП, бачив, що ця партія залучила чимало вкрай впливових людей. Природно, що, вступаючи в НДП, більшість з них прагнула свою партійність використати для реалізації своїх намірів або безпосередньо у взаємодії з органами виконавчої влади, або через Верховну Раду. Слід зазначити, що в той час політична ситуація не була досить простою. Президент Кучма був вимушений спілкуватися з лідерами політичного бомонду, у тому числі і з керівництвом НДП, але зовсім не прагнув встановити з ними рівні стосунки. Всі пам'ятають баталії між Кучмою і Верховною Радою під час прийняття Конституції. Активною силою, яка прагнула значного підсилення влади Президента, була його ад-

міністрація, керівництво якої на чолі з Дмитром Табачником прагнуло і для себе значних повноважень. Згодом з великими претензіями на особливу роль в країні виступив Прем'єр-міністр Павло Лазаренко. Проти останнього активно виступила НДП і перш за все на той час губернатор Вінницької області Анатолій Матвієнко. Народним демократам вдалося домогтися відставки Лазаренка, проте найближчим часом між Леонідом Кучмою, який хотів керувати і ні з ким не рахуватися, і політичною елітою країни знову виникла велика напруженість.

В 1998 р. вперше в Україні відбулися вибори до парламенту за змішаною системою. Анатолія Матвієнка обрали народним депутатом на Вінниччині, проте і по округах, проте і за партійним списком народні демократи не набрали багато голосів (всього 28 депутатів). Проте згодом, вже після прийняття присяги, працювати разом із НДП (або як її в той час називали «партією влади») виявило бажання чимало безпартійних депутатів, обраних за мажоритарними округами. Серед них був і мій суперник по виборах в Деснянському районі міста Києва, керівник зазначеного району Анатолій Олексійович Мокроусов. Керування величезною фракцією, яка нараховувала приблизно 89 депутатів, було складною справою, проте Анатолій Матвієнко з цим гарно впорався. А крім того, займався законотворчою діяльністю, опікувався округом, населення якого його обрало в парламентарі, займався керуванням партією.

Невдовзі настав вікопомний 1999 р. В країні мали відбутися нові вибори Президента України. Навіть в середовищі владної еліти прихильників чільного глави держави ставало все менше. Але Леонід Кучма активно прагнув стати Президентом вдруге. 25 березня зазначеного року на в'їзді до міста Бориспіль сталася автомобільна катастрофа, внаслідок якої загинув один із найбільш авторитетних політиків України В'ячеслав Чорновіл. Не вдаючись у докладний розгляд цієї сумної історії, зазначу, що загадкова смерть голови Народного Руху одразу ж почала трактуватися у суспільстві саме як політичне вбивство, пов'язане з майбутніми виборами.

Тієї весни в середовищі НДП, її фракції в парламенті виникають дискусії щодо можливого кандидата в Президенти, якого партія має підтримати на виборах. Погляди серед лідерів розійшлися. Частина партійного керівництва, відзначаючи відсутність власного потужного, прохідного кандидата, висловилась за підтримку чинного Президента. Позиція багатьох представників цієї групи була зрозуміла, оскільки її очолювали Прем'єр-міністр Валерій Пустовойтенко, міністр уряду Анатолій Толстоухов, а також близький до Президента недав-

ній глава його адміністрації Євген Кушнар'юв. Проте поступово виникла інша група, яка заявила про те, що діяльність Леоніда Кучми не відповідає програмним установам і принципам НДП, оголосила про перехід в опозицію до чинного глави держави. Лідером другої групи був Анатолій Матвієнко.

14-15 травня, під час другого етапу IV-ого з'їзду Народно-демократичної партії, перемогу святкували прихильники Кучми. Матвієнко відчував вірогідність такого результату, оскільки одразу ж після прийняття рішення про підтримку партією кандидатури Кучми, Анатолій Сергійович заявив про свою відставку з посади голови НДП і вихід із партії. Слід відзначити, що такого рішучого кроку від лідера, який доклав величезних зусиль для творення організації, чимало людей в залі не очікували. Пам'ятаю репліку Євгена Кушнар'юва, коли Матвієнко завершив свій виступ і залишав трибуну: «Толю, що ти робиш! Повернись».

Проте повернення не було. В парламентській фракції НДП відбулася рокіровка. Народний депутат Олександр Карпов, у якого я був помічником-консультантом, займав прагматичну позицію, вважав, що в тих умовах слід було підтримувати Кучму, бо існувала загроза перемоги лівих. Карпов невдовзі був обраний новим главою фракції і зайняв кабінет Матвієнка. Декілька днів за столом Олександра Миколайовича сидів Анатолій Матвієнко, точніше сказати, займав стіл та інколи його використовував. В цей час я міг спостерігати за народним депутатом і у нас відбулися цікаві розмови, які істотно вплинули на моє подальше життя, а також у певній мірі, як мені здається, на плани Анатолія Сергійовича.

Перша наша розмова в кімнаті 206 по вулиці Садовій № 3, в будинку, де знаходилися і знаходяться зараз секретаріати фракцій і комітетів і де ми перебували, розпочалася з певної «пкіровки» та «з'ясування відносин». На запитання Матвієнка, що я думаю з приводу останніх подій, я відповів, що дивуюсь, чому це саме зараз його зацікавила моя думка, а раніше він пробігав повз мене і ніколи не проявляв інтересу до моїх поглядів. Співбесідник на мою, можливо і не дуже справедливу, репліку сказав, що у нього таке життя, що не вистачає часу на різні розмови. Далі у нас розпочалася досить цікава бесіда. Я сказав, що давно залишив ПДВУ саме через несприйняття Кучми, відзначив, що зараз належу до Ліберально-демократичної партії України.

Згодом я зрозумів причину, що спонукала Матвієнка на розмову зі мною. Після розколу НДП фактично відбувся наступний розкол табору депутатів-антикучмістів. Більшість со-

ратників Анатолія Сергійовича зійшлася на варіанті входження до невеликої партії «Реформи і порядок» і її парламентської фракції, які тоді очолював Віктор Пинзеник. Серед них були друзі Матвієнка Володимир Філенко, Олександр Ємець, Тарас Стецьків та ін. Попри події означеного часу в Анатолія Сергійовича було велике бажання реалізувати новий партійно-політичний проект: «Я хочу створити нову партію, і знаю, як її слід створювати і розбудовувати, де взяти ресурси на її функціонування». Невдовзі процес творення нової партії розпочався – прихильники Матвієнка створили громадську організацію «Відкрита політика».

Невдовзі до цього проекту причетним став і я. Справа в тому, що ідея створення на справді демократичних традиціях нової партії викликала інтерес у тодішнього голови АДПУ Юрія Олександровича Бута. Він запропонував іншим однопартійцям взяти участь у реалізації проекту Матвієнка, проте ця ідея більшості ліберальним демократам не сподобалася. З меншою частиною партії ми вийшли з АДПУ, створили групу «Ліберальні демократи за відкриту політику» (назву без довгих роздумів запропонував я, щоб продемонструвати нашу орієнтацію). Далі було більш цікаво. Юрій Бут, який привів до нашої групи певне коло поважних людей, переважно мешканців Київської області, заявив, що він не може брати як член Комітету виборців участі у партійному житті, а тому незабаром головою групи було обрано мене.

Для популяризації майбутньої партії невдовзі виник запропонований незвичний механізм. У нас з моїм кумом і однодумцем Андрієм Костянтиновичем Михайликом давно виникла ідея популяризації історичного минулого України шляхом організації туристичних подорожей. Якимось ми досить довго обговорювали питання про механізм здійснення якоїсь велосипедної поїздки або подорожі на байдарках в районі козацьких столиць Батурина і Чигирина. Після розмов з Матвієнком я зателефонував до Михайлика з розмовою, яка нагадувала чимось історію зі сиракузьким фізиком Архімедом і його «Еврікою»: «Андрію! Здається, є дуже цікава людина, яка за своєю енергетикою може організувати реалізацію наших прожектів». Я розповів Андрію дивну (як для представника правлячої еліти) історію, коли Матвієнко, ще керуючи фракцією НДП, вирішив не відпочивати, як більшість народних обранців, десь на теплому середземноморському пляжі, а здійснити піший похід разом зі своїм другом і земляком Миколою Табаком від батьківської хати до столиці. Було зрозуміло, що людина з рисами лідера, досвідом організатора, величезною енергетикою може зацікавитися і нашими подібними планами.

Отже, через короткий час в тій же кімнаті № 206 по вулиці Садовій № 3 ми з Андрієм зустрілися з Анатолієм Сергійовичем і розповіли про гетьманські столиці, про важливість привернення уваги громадськості до цих об'єктів. Слід сказати, що наша ідея була сприйнята на «Ура!», оскільки саме така акція – велопробіг з відвідуванням Батурина, Чигирин, Переяслава і інших історичних міст – для нової організації «Відкрита політика» могла вирішити багато питань, причому перш за все власної розбудови.

Але далі виникло чимало складних проблем. По-перше, слід було отримати згоду в інших членів «Відкритої політики». Я пам'ятаю засідання керівництва організації з цього приводу. Воно відбувалося в приміщенні об'єднання на тодішній вул. Червоноармійській. Ситуація була жахлива. Фактично Анатолія Сергійовича майже ніхто не підтримав. Його опоненти говорили і про величезні труднощі в організації, і відсутність підготовлених для цього людей, і очевидні великі фінансові затрати. В певний момент, коли ситуація дійшла до точки кипіння, Матвієнко заявив, що він поїде сам, або з тими, хто його підтримає, а всі питання організації він бере на себе.

Невдовзі позитивне рішення було прийняте і розпочалася підготовка до здійснення подорожі. Я написав слово «Подорож», але одразу згадав критичні зауваження рецензентів на переклад дуже поширеної в СРСР книги відомого норвезького мандрівника і вченого Тура Хейердала про його плавання на плоту Кон-Тікі, яке перекладачі охарактеризували як подорож. Зазначу, користуючись нагодою, що в 1993 р. я був присутній на зустрічі з Туром Хейердалом в стінах Київського університету під час його єдиного приїзду до України. Однозначно, видатний науковець Тур Хейердал здійснював не подорожі, а експедиції, тобто мандрівки з вирішенням важливих наукових завдань. Такою акцією була й та, яку ми готували.

Велопробіг був експедицією, оскільки вирішував політико-пропагандистське завдання популяризації майбутньої партії, здійснював громадянські функції, оскільки під час заходу ми вели антикучмівську пропаганду, а також досягав культурно-просвітницьких цілей, бо ми знайомилися з пам'ятками старовини і актуалізували питання про збереження історичної спадщини. Був характерним і зворотній момент – учасники експедиції дізнавались конкретно на місцях про ситуацію в тих чи інших областях, життя в них простих людей.

Однозначно, що вадою нашої пропаганди було те, що ми не визначили для себе можливого єдиного кандидата у Президенти, за якого мали вести агітацію. Більшість з нас схи-

лялися до підтримки Євгена Кириловича Марчука. Анатолій Сергійович, здається, спочатку не висловлював свою думку, а потім почав говорити про свої симпатії до лідера Українського народного Руху Юрія Івановича Костенка.

В процесі підготовки до виправи було вирішено використувати велосипеди вітчизняного виробництва, зроблені на тоді ще функціонуючому Харківському велозаводі. Технічну підготовку велосипедів, які нам надали заводчани, до складного маршруту, здійснив відомий спортивний турист і блискучий велосипедист і веломеханік майстер спорту Володимир Анатолійович Соколов. Для з'ясування специфіки маршруту, визначення місць ночівлі була здійснена попередня поїздка на автомобілі по шляху майбутньої подорожі. Для спеціальної пам'ятки, де були визначені мета, маршрут, місця зупинок і ночівель, мною була підготовлена історична довідка, в якій достатньо докладно наводилася інформація про минуле та пам'ятки районів, які ми мали відвідати. Такі самі довідки я робив і для майбутніх наших виправ, що мали місце в 2000–2004 рр.

Однозначно, що, крім безпосередньо велосипедистів, реалізацією програми займалася допоміжна група. Побутовими питаннями, зокрема організацією харчування і відпочинку, займалася фінансово-господарча група у складі Михайла Довбенка і Василя Грицика. Офіційним керівником експедиції був видатний політичний діяч, народний депутат України, академік НАН України Костянтин Меркурійович Ситник. Впродовж всього маршруту він зустрічався з представниками органів місцевого самоврядування в місцях зупинок, інформував керівництво про мету заходу, з'ясовував ситуацію в конкретних регіонах, повідомляв про заплановані в конкретних містах зустрічі, мітинги тощо. В цій роботі академіку Ситнику допомагали Ольга Василівна Матвієнко, яка виконувала у певній мірі функції психолога і замполіта заходу, та автор цих рядків. Крім організації різних заходів (зустрічей з виборцями, мітингів, поширення передвиборчої продукції, дискотек для молоді, спортивних свят, відвідування пам'ятних місць), моїм важливим завданням була передача оперативної інформації про велопробіг до засобів масової інформації.

Проводи нашої експедиції на Софійській площі у Києві були дуже зворушливими. Прийшло багато людей, представники союзних партій, які виступили з побажаннями успіхів заходу. Дуже гарними були промови Анатолія Матвієнка і Костянтина Ситника. Гарним був виступ хору ветеранів, які співали патріотичні пісні. А потім учасники акції сіли, себто осідали свій транспорт, і експедиція розпочалася.

Досі пам'ятаю якийсь дивний настрій, який на певний момент виник у мене на початку поїздки. Як здається, він нагадував ситуацію з книжковими героями улюбленої моєї книжки І. Ільфа і Є. Петрова «Золоте теля» – синами лейтенанта Шмідта, в момент, коли вони сіли в машину Адама Козлевича «Антилопа-Гну» і вирушили на пошук невідомого будівництва залізничної магістралі в Середній Азії: «Навіщо поїхали, куди поїхали? Так було добре в Чорноморську. Ми всі там пропадемо!». Але вже зупинки в перших пунктах маршруту – Биківні і Броварах – налаштували на діловий і робочий ритм. В Биківні ми вшанували пам'ять тисяч людей, які були закатовані більшовицьким режимом в 30-ті роки, а в Броварах відбулися зустрічі і цікаві розмови з мешканцями передмістя столиці.

В ході велопробігу Анатолій Сергійович показав себе справжнім лідером. Під час поїздки він їхав попереду групи велосипедистів, брав активну участь в усіх політичних і культурних заходах. А крім того, він і Костянтин Ситник постійно виконували свої функції народних депутатів України, здійснювали прийом громадян з усіма їх наболілими питаннями і прагнули надати реальну допомогу або практичні поради. Фактично під час всіх зупинок у Матвієнка і Ситника відбувалися теплі зустрічі з колишніми членами НДП, які підтримали позицію противників президента Кучми.

Під час перебування в Батурині стався цікавий епізод. Мені терміново було треба переговорити з Матвієнком. Я запитав у наших велосипедистів, які відпочивали після важливого переїзду і відвідин краєзнавчого музею, де наш керівник і з'ясував, що в цей час Анатолій Сергійович бігав на полі за музеєм – грав у футбол з місцевими хлопцями. По завершенню матчу Матвієнко сказав мені: «Запропонував хлопцям зіграти в футбол на ящик пива, зараз треба його виставити». Я запитав Анатолія Сергійовича: «О, це Ви програли?», а він: «Чому, я виграв, але незручно щось вимагати у господарів». Під час подорожі в один із днів у Матвієнка піднялася температура, проте про це знали лише лікарі експедиції: сестра Анатолія – Валентина Сергіївна Березенко та її чоловік Іван Михайлович Березенко. Однозначно, що Анатолій Сергійович міг пропустити якийсь етап маршруту, але тоді б це не був Матвієнко.

За майже два тижня ми проїхали близько 1000 км шляху, відвідали шість областей. За наслідками велопробігу ми в засобах масової інформації, а наші депутати в стінах Верховної Ради, підняли чимало питань збереження історичних і культурних пам'яток. Серед таких питань, яке було вирішене через декілька років, а поставлене вперше учасниками нашої експеди-

ції – це питання відбудови унікальної споруди Палацу гетьмана Кирила Разумовського у Батурині. Зараз ті, хто відвідує палац, і думки не мають, що колись тут стояли лише пошарпані стіни, понівечений дах, вибиті вікна, а довкола буяв лише бур'ян у людський зріст. Під час нашого перебування комфортно почували себе в тому бур'яні лише численні кози. Невдовзі після завершення велоподорожі за особистим дорученням Анатолія Сергійовича була надана безпосередня «медична допомога» легендарному холоднороському дубу, для чого до раритетного дубу були направлені верхолази – спеціалісти по лікуванню дерев.

Бровари – Козелець – Ніжин – Крути – Бахмач – Батурин – Конотоп – Ромни – Лохвиця – Лубни – Хорол – Кременчук – Світловодськ – Чигирин – Суботів – Черкаси – Мошни – Канів – Переяслав-Хмельницький – Київ. Про перебування у більшості зазначених (реально їх було більше) міст і містечок можна було б написати окрему розповідь, а може й книгу. Однозначно, що наша експедиція сприймалася з подивом багатьма людьми. Це ж треба, народний депутат України, причому ще донедавна одна із знакових постатей у країні, колишній губернатор Вінницької області, у минулому керівник величезної партії і парламентської фракції, вирушив не на якусь прогулянку за кордон, а у спортивній формі під палючим сонцем крутить педалі, здійснює тривалу виснажливу мандрівку.

В деяких місцевостях владні структури поставилися до нас вкрай прохолодно, особливо там, де керівники входили до «партії влади». Нам на офіційному рівні заборонили провести мітинг у Ніжині та Лохвиці. Зрозуміло, на замовлення, виставили пікет, який проголошував гасла проти велопробігу. Але пам'ятаю про вкрай приємну зустріч в Лубнах, де мером тоді був представник Соціалістичної партії України. На моє прохання показали місця дислокації 25-ої мотострілкової дивізії ім. В.С. Чапаєва, в якій влітку 1974 р. я два місяці проходив офіцерські збори.

Цікаві події відбулися на малій батьківщині народної депутатки Наталії Вітренко в Конотопі. Представники влади не заперечували проти того, щоб ми провели дискотеку для молоді у міському парку, проте попередили, що це незапланований захід, який ми проводимо на свій страх і ризик, а також натякнули що у парку збирається не дуже свідома щодо закону молодь, зокрема багато ромів (циган). Коли ми прийшли до парку, то одразу ж переконалися, що нас тут ніхто не чекає. А, швидше, чекають зі знаком мінус. Електричні дроти, які тягнулися до танцювального майданчику, були акуратно зрізані. Одразу ж ми довідалися, що парк в момент нашого приходу

залишили всі міліціонери. Було таке враження, що вони отримали вказівку ні в якому разі не охороняти громадський захід, про який в той день знало усе місто.

Але на цьому наші неприємності завершилися. На допомогу нам прийшли саме ті «напівкримінальні авторитети», якими нас лякали у міській раді. Вони швидко і вправно допомогли відновити електропостачання, підключили апаратуру, фактично взяли на себе функції народних дружинників. Захід відбувся масовим, веселим і дружнім, як своєрідний фестиваль єднання київської і конотопської молоді. Однозначно, себе до останньої не відношу, але похвилюватися, а потім покерувати молодіжним заходом, довелося. Разом зі мною тут був Єгор Станіславович Репецький, помічник Матвієнка, людина вельми симпатична і абсолютно надійна, на яку завжди можна покластися в найскрутніших ситуаціях. В Конотопі нашим депутатам довелося неодноразово зустрічатися з великою групою громадян, які постраждали внаслідок дій шосткинсько-конотопського шахрайського трасту типу «МММ».

Під час перебування в Чигирині до нас приєдналися члени Української Народної Руху народний депутат Іван Олександрович Заєць і член Секретаріату УНР Віктор Пилипович Кулинич (з обома в 1980-х роках я мешкав і товаришував в академічному гуртожитку по тодішній вулиці Єжена Потьє, 9). В козацькій столиці ми спостерігали сонячне затемнення. З нашими союзниками ми відвідали знаменитий тисячолітній дуб у Холодному Ярі, зарядилися його енергетикою. Проте далі крутити педалі наші колеги-рухівці не захотіли.

Зазначу, що під час експедиції до нас приєднувалися і часто здійснювали разом із основною групою велосипедистів якусь частину маршруту певні групи прихильників. Зокрема, в Переяславі-Хмельницькому до нас приєднався мій семирічний син Ігор, який до цього гостював у бабусі. Він із задоволенням їхав до Києва в автобусі, який забезпечував медичну частину експедиції, а на зупинці в Борисполі привітав учасників велопробігу та його лідера зі святом Медового Спасу і пригостив грушами (на жаль, всім не вистачило). Хочу відзначити титанічну працю під час експедиції нашої лікарки, кандидата медичних наук Валентини Сергіївни Березенко, яка безкоштовно зробила величезну кількість електрокардіограм, а також надавала медичні консультації всім бажавим.

В дощовий день 15 серпня 1999 р. ми прибули до Києва, де, незважаючи на негоду, на Майдані Незалежності нас зустрічало чимало прихильників. В наступні роки команда Анатолія Матвієнка організувала ще низку масштабних бага-

топрофільних експедицій, але, як мені здається, однозначно найбільш вагомою, за значенням, досвідом, яскравістю, емоціями, враженнями, була саме серпнева 1999 р. велоекспедиція «Від столиці до столиці».

У вересні 1999 р. відновила роботу Верховна Рада України. В цей час і я, і Анатолій Сергійович (зрозуміло, в різних ролях) повернулися до своєї роботи в парламенті. Проте обидва, як члени Оргкомітету майбутньої партії, разом почали досить інтенсивно готуватися до установчого з'їзду. І під час велопробігу, і в цей час підготовки до партійного форуму чітко проявилися величезна енергетика, лідерські якості і вміння керувати величезною командою, що були характерні для Матвієнка. До нього тягнулися люди. Він був комунікабельним, незважаючи на величезну зайнятість постійно з кимось спілкувався, давав поради і чим міг допомагав. Тоді Анатолій відчував важливість врахування для подальших політичних кроків не тільки позитивного, але й негативного досвіду минулого. Його демократичність проявилася в тому, що наш Оргкомітет (в нього входили перш за все лідери політичних структур Юрій Гнаткевич, О. Головка, Володимир Шовкошитний) не мав офіційного лідера, головували на засіданнях по черзі. Але така ситуація на якомусь етапі стала гальмувати роботу, тому на мою пропозицію головою Оргкомітету було обрано його реального лідера – Матвієнка.

В той час Анатолій Сергійович продовжував зустрічатися з багатьма старими друзями, навіть з тими, з якими розійшлися його партійні шляхи. Якимось у вересні 1999 р., рановранці, перед початком чергового засідання, я заглянув для з'ясування якогось питання в кабінет до помічника Матвієнка Стора Репецького (вул. Садова, 3, кім. 203). Стора на місці не було, проте в кімнаті сиділи три парламентарі, про щось говорили і потрошки випивали коньяк. Це були Анатолій Сергійович, Олександр Ємець і Іван Плющ. Реакція на мою появу у всіх була дуже різна. Ємець почервонів, не сказав ні слова і сердито втупився у вікно. Завжди привітний Іван Степанович раптом став якимсь розгубленим. А Анатолій мені посміхнувся і, як справжній привітливий господар, запропонував приєднатися до компанії і випити з ними. Я подякував, але відмовився і пожартував: «Вам добре, ви народні депутати. Вам все можна, у Вас немає начальників, а я прийшов на роботу». Коли я повернувся і пішов до дверей, почув фразу Івана Степановича: «Толю, цей Регіон нас здасть...».

Для проведення Установчого з'їзду слід було підготувати Програму, Статут, Декларацію майбутньої партії. Певний час добровольців для написання документів не знаходило-

ся. Довелося взятися за підготовку проекту Програми мені. Згодом до доопрацювання чорнового варіанту Програми долучилися і інші колеги. На підставі вступу до Програми була написана Декларація. Величезну роботу з підготовки документів для майбутнього Установчого з'їзду партії провів Максим Стріха. Зазначу, що Максим Віталійович і в подальшому, упродовж всього часу перебування в партії, постійно займався її ідеологічним забезпеченням, підготував неймовірну кількість заяв, декларацій та інших документів.

Об'єднавчий процес виявився досить складним. Ця обставина була обумовлена не тільки тим, що ми створювали опозиційну партію. Лідери Української народної партії Юрій Костенко і Християнсько-Демократичного Союзу Володимир Стретович на словах підтримували наші ідеї об'єднання, але до нас не приєдналися. Переговори з керівництвом цих партій, які восени провели Анатолій Матвієнко, Максим Стріха, я, інші члени Оргкомітету виявилися марними.

25 грудня 1999 р. у Будинку кіно відбувся Установчий з'їзд політичної організації, яка отримала назву Українська народна партія «Собор». За результатами голосування Анатолій Сергійович став головою нової партії. Слід зазначити, що до нової партії вступило чимало цікавих, відомих в Україні людей. Тут важливо відзначити, що УНП «Собор» була дивовижно інтелектуальною політичною організацією. Заяви на вступ до неї написало чимало кандидатів і докторів наук, відомих діячів культури і освіти. Однозначно, що така увага до нашої партії була пов'язана у значній мірі симпатією української інтелігенції до нашого партійного лідера. З самого початку роботи партії питанням підтримки починань інтелігенції, перш за все зрозуміло тієї, яка мала стосунок або була близькою до УНП «Собор», була однієї з напрямків діяльності А. Матвієнка і його партійних колег. Саме для вирішення питань громадсько-політичного і культурно-просвітницького характеру були створені спеціальні Інститут відкритої політики і Фонд «Україна інкогніта».

2000 рік був особливим в житті світу та України. Активісти УНП «Собор» відпрацьовували варіанти відзначення двотисячолітнього ювілею з дня народження Ісуса Христа. В цей час нову ідею щодо другої літньої експедиції запропонували севастопольські «соборяни» на чолі з міським партійним лідером Віталієм Колчановим. Під час одного з приїздів до Києва він розповів однопартійцям сумну історію великого сигнального дзвону в Херсонському історико-археологічному заповіднику, який колись використовувався як своєрідний маяк для моряків, але з часом втратив свій «язик». Севастопольці запропонували ке-

рівництву нашої партії зробити новий «язик» і привезти його до Севастополя, де в урочистій обстановці підвісити до дзвону.

Після тривалого обговорення цієї пропозиції було вирішено провести нову експедицію, а саме – виготовити зазначений «язик» у Києві й на вітрильних яхтах по Дніпру і Чорному морю доправити до Севастополя. Досить швидко придумали гасло для заходу: «Дніпро і Чорне море єднає Україну!». Після тривалої підготовки, яка зводилася перш за все до пошуку необхідних водних засобів пересування, наприкінці липня 2000 р. культурно-просвітницька акція розпочалася.

*Початок громадської культурно-просвітницької водної експедиції
Дніпром, кінець липня – початок серпня 2000 р. Крайній
зліва – А. Матвієнко, поряд – О. Головка*

Всі організаційні питання знову вирішував А. Матвієнко, проте під час самої подорожі він не був ні капітаном, ні боцманом, а був простим моряком, який не цурався допомагати коку Максиму Стрісі по камбузу (тобто судовій кухні) на одній з яхт. Екіпаж головної яхти «Лелітки» мав ще одного члена, а саме – капітана. Ним був легендарний український яхтсмен Валерій Дісанович Петушак, який в 1994–1998 рр. разом із дружиною Наталією Леонідівною Македон здійснив навколосвітню експедицію саме на цій яхті «Лелітка». Всього у подорожі взяло участь чотири яхти. Хочу зазначити, що тоді чергову акцію команди А. Матвієнка постійно називали вітрильною регатою, хоча це зовсім не правильно. Регата – це спортивний

захід, а влітку 2000 р. «соборяни» знову провадили політичну, громадську і культурно-просвітницьку експедицію.

Здійснити подорож Дніпром з його «штучними», але не іграшковими морями, а потім Чорним морем, виявилось не простою справою. У мандрівників було чимало проблем з пересуванням Дніпром, де були справжні шторми. Непросто було долати мілини і браконьєрські сітки, деякі учасники подорожі страждали від морської хвороби. Зрозуміло, як і в 1999 р., паралельно берегом йшла група супроводу, яку очолював Костянтин Ситник.

За дорученням Анатолія Сергійовича я підготував, як і в минулому році, історичну довідку про всі об'єкти, які мала відвідати водна експедиція. Під час подорожі в партійному офісі я разом з Богданом Олексюком отримував відомості від мандрівників і поширював її засобом масової інформації. За планом заходу я мав приїхати в Севастополь, щоб взяти участь у заходах, які мали урочисто завершити подорож. Проте там все пішло не за графіком. Перш за все, не все було гаразд з переходом Чорним морем, оскільки яхти потрапили у шторм, а одна з них сіла на мілину в бухті Омега. Виконуючи, вірогідно, вказівки з Києва, місцеве севастопольське начальство робило все, аби зіпсувати нам перебування в місті. В деяких моментах це вдалося. Перш за все, яхтам не вдалося причалити у знакомому місці біля Графської пристані, яку раптом «поставили на ремонт». Зачиненим виявився і Херсонський заповідник, коли наша експедиція прибула туди для здійснення процедури надання «голосу» для музейного дзвону. Приводом цього закриття була начебто знахідка на території Херсонесу міни часів Другої світової війни. Зазначу, що напередодні в Херсонесі було багато людей і ні про які міни ніхто ні сном ні духом не чув.

Але в цьому негативі були і свої позитиви. Наші конфлікти з владою, пересування містом великої групи людей під державними і партійними прапорами привертала увагу людей. Під час перебування в Севастополі ми відвідали Балаклаву, де побачили колишню базу підводного флоту Чорноморського флоту СРСР.

Приїзд до Севастополя був особливо цікавим для мене, оскільки за 29 років до того я вперше студентом першокурсником Харківського університету побував у цьому місті, де брав участь в археологічних дослідженнях портової частини Херсонесу. Саме напередодні прибуття основної частини експедиції ми з моїм 14-річним сином Владиславом, який супроводжував мене у поїзді, відвідали заповідник, подивилися на його об'єкти та скупалися на місцевому пляжі. Ввечері ми з ве-

ликою групою «соборян» відвідали Карантинну бухту, яка знаходиться біля заповідника. В часи мого студентства там стояли ракетні і торпедні катери, і вода в бухті була брудною і тхнула маслом та паливом. Під час нашого нового перебування і купання в бухті вода була чистою і прозорою, чомусь мені нагадувала парне молоко. Зазначу, що зусиллями наших севастопольських партійців згодом все ж таки дзвін набув «голосу».

Відвідинами Севастополя наші масові акції в той рік не завершилися. В середині серпня 2000 р. активісти УНП «Собор» здійснили сходження на найвищу вершину України – Говерлу. Зазначу, що наш підйом відрізнявся від численних інших подібних заходів, оскільки йому також була надана важлива мета. Якщо наші попередники нанесли на Говерлу чималу кількість сміття, ми йшли на гору з мішками для цього сміття та знаряддями для його збирання. Слід сказати, що сходження відбулося в доволі складних умовах. Напередодні, коли ми приїхали до підніжжя гори в урочищі «Заросляк», йшов тривалий дощ. Наступного ранку дрібний дощ продовжувався, що позначилося на сходженні. Навіть у кросівках було вкрай слизько йти і по траві, і по камінню. Дещо допомагало пересуванню те, що всі бажаючи, окрім мішків, рукавиць для збирання сміття, отримали палиці з цвяхами (типу лижних).

Після перебування на горі і прибирання її від сміття наша група поверталася і тут виникли зовсім неприємні речі. Перш за все, дощ перетворився на якусь суміш дощу і снігу, а крім того почався дуже сильний, практично шквальний вітер. Безперечно, що спуск завжди важче, ніж підйом, що в нових погодних умовах втричі ускладнилося. Найбільш жахливе було те, що я втратив можливість щось бачити, бо мої окуляри моментально втратили прозорість, водночас я відчув, що звичним засобом пересування за допомогою лише двох кінцівок буде важко без травмування завершити маршрут. Окуляри я зняв, і в цей момент все ж таки побачив нерухому високу постать не на шляху мого спуску, а десь за 10-15 метрів ліворуч. Фігура була обліплена снігом, не рухалась, а своєю палицею з цвяхом чимось нагадувала популярну в радянські часи скульптуру байдарочника з веслом.

Нерухомою постаттю був Максим Стріха. У нього, наскільки я згодом зрозумів, були ще гірші, ніж у мене, обставини. По-перше, у нього сталося серйозне загострення хвороби ніг, а по-друге, він не міг дивитися на світ без окулярів, бо у нього була висока короткозорість. Отже, після того, як я дістався не без проблем, практично на карачках, до пана Стріхи, мені довелося не лише самому сповзати вниз, а в міру сил допомагати цьо-

му процесові своєму другові. В момент, коли ми обговорювали з Максимом варіанти можливого порятунку, я побачив дивовижне гаупство одного із наших молодих колег, лідера, здається херсонської організації, який вирішив пробігтися по стежці. Зрештою хлопець впав і додому вже їхав із загіпсованою зламаною рукою. Щодо Максима, то ми з великими проблемами, але пройшли найбільш складний етап спуску. Максим, здається, не тільки толком не бачив, а й через вітер і не чув, з ким він спускався. Анатолія Сергійовича тоді я бачив лише на горі, бо він швидко піднявся і швидко спустився з Говерли. У нього, як людини спортивної, не було проблем, таких як у більшості учасників сходження. В долині погода змінилася: з-за хмар виглянуло сонце, було дуже тепло, що одразу підняло настрій у всіх учасників нашої експедиції-сходження. Ми зробили зупинку в Яремчі на березі Прута, пили пиво і пригощали ним... численних кіз, які з нами через це із задоволенням спілкувалися. Потім ми потішалися з приводу майбутнього козиного молока. Однозначно, що цього нам не варто було робити...

Телефонний дзвінок у понеділок вранці 18 вересня 2000 р. розірвав наше порівняно спокійне життя. Максим Стріха повідомив, що 16 вересня зник журналіст Георгій Гонгадзе. Для нас, «соборян», Георгій був досить близькою людиною, у зв'язку з чим варто повернутися до дещо раніших часів. Я познайомився з Гонгадзе в середині 1990-х років, коли працював редактором відділу політики газети «Регіону». Тоді головними об'єктами моєї уваги й місцями, де я постійно перебував, була Верховна Рада України і адміністрація Президента України. Саме в останній періодично збиралася на брифінги тусовка журналістів, яка займалася висвітлюванням різних аспектів політичного життя України.

Інтерес Георгія Гонгадзе особисто до мене виник в 1996 р., а саме тоді, коли в газеті «Регион» була надрукована велика і змістовна стаття про газові обладнання в Україні, до яких мав причетність тодішній прем'єр-міністр Павло Лазаренко («український газовий уотергейт»). Гонгадзе після випуску газети підійшов до мене і досить бурхливо вітав. Я йому подякував, але пояснив, що особисто до цього тексту не мав ніякого стосунку. Зазначу, що саме з питання про діяльність голови українського уряду тоді розпочався конфлікт тодішнього вінницького губернатора Анатолія Матвієнка з Леонідом Кучмою. Дуже добре пам'ятаю, як в наступному 1997 р. великою дружньою журналістською тусовкою у буфеті, який знаходиться у підвалі Верховної Ради, ми вітали Георгія Гонгадзе з народженням його доньок-близнючок.

Згодом Гонгадзе став фактично членом нашої політичної команди. Георгій став помічником і допомагав Анатолію Сергійовичу як прес-секретар та іміджмейкер. В серпні 1999 р. він на київському Софійському майдані проводжав нас у велопробіг. Тоді, а також під час подорожі на яхтах, він допомагав розміщувати інформацію в ЗМІ про захід нашої партії. Колись він потішив нас тим, що зі своїми симпатичними маленькими дівчатами Наною і Соломією прийшов на якусь нашу партійну конференцію, а одна з дівчаток чомусь злякалась і сильно плакала. В той час Георгій через радіостанцію «Континент» та в інтернет-газеті «Українська правда» поширював велику кількість викривальних публікацій проти Леоніда Кучми та його команди.

Знахідка восени 2000 р. тіла журналіста, оприлюднення спікером Верховної Ради України Олександром Морозом плівок майора Мельниченка викликали велике суспільне збурення. В грудні розпочалася всеукраїнська акція «Україна без Кучми». Головними політичними суб'єктами протесту були Соціалістична партія України, партія «Українська національна асамблея – Українська народна самооборона» і Українська народна партія «Собор». Крім мітингів, демонстрацій, пікетувань, учасники акції розбили наметовий табір на Майдані Незалежності в Києві, в якому цілодобово знаходилося багато активістів. При цьому слід зазначити, що умови перебування в цьому таборі були складними. Найбільшими проблемами були «опіка» з боку правоохоронців, провокації «невідомих» осіб (попередників майбутніх «тітушок») і періодичні сильні морози, які інколи були нижче -20 градусів за Цельсієм.

Акцію протесту на Майдані підтримало багато свідомих громадян, чимало людей приходило до табору протестувальників. В нічних чергуваннях в наметах брали участь відомі в Україні люди, в тому числі і члени керівництва нашої партії. Саме тоді, у вельми сильні морози, я вперше побачив Анатолія Сергійовича в зимовій шапці-ушанці. В звичайній ситуації взимку він ходив, вірогідно у традиціях колишнього комсомолу, взагалі без головного убору.

Акції протесту в рамках руху «Україна без Кучми» завершилися 9 березня 2001 р., коли після зіткнення учасників протесту з міліцією біля адміністрації Президента, відбулися масові арешти опозиціонерів. Згадую, що в той день «гарячі голови» з нашої партії (деякі з них неодноразово ночували перед цим у наметах на Майдані) рвалися в протистояння з міліцією на вулиці Лютеранській, і мені (тоді я був заступником голови столичної організації УНП «Собор») довелося докласти величезних

зусиль, щоб витягнути їх з буквального вогнища протистояння, де вибухали гранати, петарди і ще невідомо що.

Влітку 2001 р. відбулася чергова громадсько-політична і культурно-історична експедиція «Соборна Україна. Україні – гідність, правду, єдність!», присвячена 10-річчю незалежності України і 800-річчю з дня народження видатного державного діяча, першого короля України Данила Романовича. Для мене вона мала особливе значення, бо саме тоді я писав текст своєї докторської дисертації з історії Волинської і Галицької земель в добу раннього і класичного середньовіччя, в якій багато місця приділялося правлінню князя, а з 1253 р. – короля Данила Романовича. Важливими ознаками цієї експедиції було те, що вона розпочиналася з Холму (останньої столиці короля Данила Романовича), який зараз під назвою Хелм входить до складу Республіки Польща. Нагадаю також, що в Холмі в 1866 р. народився видатний український державний діяч, класик історичної науки Михайло Сергійович Грушевський. Тобто наша нова експедиція без перебільшення мала міжнародний характер.

Цікавими були засоби пересування членів експедиції. Тут були і велосипеди (777 км від Холму до Заліщиків), і байдарки (117 кілометрів від Заліщиків до Хотина), а останній етап в 24 км від Хотинської фортеці до Кам'янця-Подільського найбільш підготовлені члени експедиції на чолі з Анатолієм Матвієнком пробігли (фактично це більше половини марафонської дистанції, яка складає 42 км 195 м). Зазначу, що в 2003 р. з моєї ініціативи народні депутати Анатолій Матвієнко та Костянтин Ситник ініціювали прийняття постанови про відзначення 750-річчя коронації князя Данила Романовича. Відповідно до цієї постанови, зокрема, у Львові Інститутом українознавства НАН України, який очолював видатний науковець академік Ярослав Дмитрович Ісаєвич, була проведена представницька Міжнародна наукова конференція, яку ми з Костянтином Ситником відвідали.

Повертаючись до розповіді про експедицію 2001 р., зазначу, що на фініші заходу в актовому залі Кам'янець-Подільського педагогічного університету «соборяни» провели круглий стіл «Десять років української незалежності: здобутки, втрати, перспективи», в ході якого піднімалися різноманітні актуальні питання розвитку України і українського суспільства. Під час здійснення експедиції, як і у минулому році, я був в партійному офісі у Києві, а до учасників експедиції приєднався саме в Кам'янці-Подільському.

В цьому тексті не варто багато писати про моє особливе ставлення до цього чудового міста на річці Смотрич. З Кам'ян-

цем пов'язані мої родинні коріння, оскільки звідси походила моя прабабуся по батьківській лінії (в зовсім юному дошкільному віці я її не раз бачив, і зараз трошки пам'ятаю). В 1975 р. я вперше відвідав і полюбив це місто, коли брав участь у цікавій історико-краєзнавчій конференції. Згодом ще не раз приїжджав на різні наукові семінари до столиці Поділля. За пропозицією головного партійного ідеолога Максима Стріхи на згаданій конференції я зробив доповідь «Чи мають українці свою історію?». З часу цього виступу минуло двадцять років, і я можу сказати, що практично всі проблеми, що були порушені тоді, залишаються невирішеними і досі. Попри нашу опозиційність з нами зустрівся ректор університету Анатолій Олексійович Копилов, який докладно розповів учасникам експедиції про керований ним навчальний заклад.

Новий 2002 р. був досить цікавим для «соборян» і його лідера, а також і для мене як члена політичної команди. В цей рік мали відбутися чергові вибори до Верховної Ради України, причому половина депутатів обиралася за партійними списками. Остання обставина спонукала до особливої активності партійних лідерів. Між ними відбувалися переговори, укладалися певні домовленості щодо формування передвиборчих коаліцій.

Головною опозиційною політичною фігурою став Віктор Андрійович Ющенко. За невеликий час з ним сталася значна політична еволюція. Якщо на початку 2001 р. він разом із Л. Кучмою і І. Плющем засуджував учасників руху «Україна без Кучми», оцінював акцію «як різновид українського націонал-соціалізму», то невдовзі він кардинально змінив свою позицію. Довкола Ющенка збирається велика група політичних сил. Оцінка реальних можливостей призвела керівництво УНП «Собор» до висновку про недоцільність входження в коаліцію з Ющенком, бо в разі її перемоги «соборяни» навряд чи отримали б у парламенті належне представництво.

В таких умовах виникла ідея створення передвиборчого блоку з партією «Батьківщина», яку очолювала Юлія Тимошенко. В процесі підготовки до виборів у квітні 2002 р. відбувся об'єднавчий з'їзд нашої партії з відомою Українською республіканською партією. З моменту утворення УНП «Собор» ми постійно взаємодіяли з республіканцями під час проведення різних акцій, у тому числі і в ході кампанії «Україна без Кучми». Внаслідок об'єднання виникла Українська республіканська партія «Собор», яка зберегла документи першої зареєстрованої в Україні партії, а статут і програма в значній мірі були «соборівськими». Головою нової партії було обрано Анатолія Сергійовича Матвієнка, а другою фігурою в цій

організації став відомий політичний діяч і дисидент Левко Григорович Лук'яненко, який отримав посаду Голови Ради Старійшин партії.

Під час об'єднання відбулися певні метаморфози із кадровим складом партії. Вона стала менш інтелігентною, а її члени стали більш орієнтованими у бік націонал-патріотизму. Зазначу, що певне коло колишніх членів УНП «Собор» до нової партії не пішли. Серед них були ті, які пройшли тривалий політичний шлях з А. Матвієнком, починаючи з активу українського комсомолу. Після з'їзду головою столичної організації партії було обрано Юрія Васильовича Гнаткевича, народного депутата Верховної Ради першого скликання, а я, за його запрошенням, став його першим заступником. Попри майбутні, не дуже приємні події у партії, хочу зазначити, що працювати з Гнаткевичем було досить комфортно і цікаво. Ми організували численні політичні і культурно-просвітницькі акції, наша партійна організація виглядала на фоні інших столичних досить солідно. Значну допомогу київські «соборяни» надавали центральному керівництву в проведенні загальноукраїнських заходів.

Створений партією «Батьківщина» і Українською республіканською партією «Собор» блок на виборах подолав встановлений законом бар'єр і увійшов до складу нового парламенту, створивши фракцію «Блок Юлії Тимошенко» (БЮТ). За результатами виборів наша партія отримала не лише чотири депутатські місця, а і, що особисто для мене важливо, одне місце в секретаріаті фракції. Отже, наприкінці травня 2002 р. за рекомендацією Анатолія Сергійовича Матвієнка я став головним консультантом фракції БЮТ.

Слід сказати, що наш парламентський альянс був досить специфічним. Часто, коли згадують про нього, говорять про ідеологічні відмінності між різними партіями. Це правильно. Але я б звернув увагу ще на відмінність у характері і дусі діяльності цих організацій. Якщо УНП «Собор», а згодом УРП «Собор» були за суттю цілком демократичними організаціями, то «Батьківщина» була перш за все партією однієї особи – Юлії Володимирівни Тимошенко. Зрозуміло, в останній організації було коло найбільш наближених до неї людей, з якими у лідерки були більш-менш нормальні стосунки, але в цілому в «Батьківщині» існував і, думаю, й зараз існує культ першої особи. Це чітко проявлялось на засіданнях фракції, де депутати від «Батьківщини» (особливо ті, що прийшли в парламент за партійними списками) не соромились у висловленні своєї відданості Юлії Володимирівні. Зрозуміло, що така атмосфера не дуже подобалася А. Матвієнку, якому більш імпонували контакти, наприклад, з Ю. Костенком, О. Ємцем, В. Філенком тощо.

Влітку 2002 р. в УРП «Собор» з'явився шанс збільшити свою присутність у Верховній Раді. В 201-ому окрузі Черкаської області відбувалися додаткові вибори на вакантне місце. «Соборяни» підтримали тут колишнього мера міста, члена так званої «канівської четвірки» на виборах Президента 1999 р. Володимира Миколайовича Олійника. Олійник, який в той час заявляв про свою велику опозиційність до діючого Президента, в той час вступив до нашої партії і був обраний навіть заступником Матвієнка в УРП «Собор». Нашого висування підтримувала також партія «Батьківщина». Депутати від фракції Блоку Юлії Тимошенко, інші відомі члени УРП «Собор» і «Батьківщини» активно допомагали нашому кандидату, виїжджали на округ для проведення агітації тощо.

Вибори відбувалися важко. Я це знаю добре, бо щодня займався координацією між черкаським виборчим штабом і парламентським секретаріатом фракції БЮТ. Напередодні виборів я організував велику групу активістів, які як спостерігачі поїхали в Черкаси. Вибори не виграв ні Олійник, ні його головна, як здавалось, конкурентка Наталя Володимирівна Вітренко. Неочікувано перемогу святкував закарпатівець Нестор Іванович Шуфрич. Цікаво, що останній не займався вуличною агітацією, не проводив зустрічі і мітинги. Його люди чітко визначили кількість необхідних голосів і «організували» їх для себе шляхом елементарного підкупу виборців, переважно пенсіонерів. Один голос коштував 20 гривень, а тому ще довго в Черкасах купюра в цю суму називалась «несторкою».

Вже під час експедиції з Холму до Кам'янця-Подільського керівництво нашої партії прийняло рішення про перспективу об'їздити майже по периметру всю територію України. Маршрут літньої подорожі 2002 р. мав пройти через Сумську, Харківську, Луганську, Донецьку і завершитися в Запорізькій області. Засобами пересування стали мотоцикли Київського мотоциклетного заводу, який не тільки надав необхідну техніку, а відрядив для технічного обслуговування мотоциклів свого механіка. На жаль, через десять років виробництво мотоциклів у Києві було згорнуто, а сам завод фактично знищено. Цікаво, що під час всіх наших подорожей Анатолій Сергійович виявлявся готовий до активної зміни засобу пересування. Зокрема, в поході на схід України він прекрасно керував мотоциклом, на задньому сидінні якого сидів Володимир Шовкошитний.

Під час цієї експедиції я знову був координатором зі зв'язків із ЗМІ і кожен день отримував від Максима Стріхи новини про перебіг експедиції. В Секретаріаті партії ми з

Богданом Олексюком і Ніною Гнатюк готували інформаційні повідомлення для ЗМІ. Зразу ж хочу зазначити, що ця подорож з усіх експедицій була найбільш складною. Практично скрізь на сході до мандрівників дуже погано поставилася влада, але поступово, з кожним населеним пунктом, стала відчуватися відчуженість й між моїми однопартійцями і місцевим населенням. Мені здається, що Харків і Харківська область були останніми регіонами, через які експедиція проїхала порівняно спокійно і де у «соборян» було чимало прихильників. В Луганській області і значній частині Донецької області мешканці переважно не сприймали прибульців. Цікаво, що в Донецькій області ситуація була дещо дивною: влада на місцях, вочевидь, за вказівкою обласних начальників, доброзичливо сприймала подорожуючих, але між останніми і значною частиною місцевого населення не встановлювалися довірливі контакти. Коли «соборяни» проїхали донецьке місто Щастя, я після інформації про відвідання цього невеликого міста сказав: «Матвієнко і кампанія у Щасті щастя не знайшли!». Саме та подорож чітко показала, що українська влада на місцях дуже погано пропагує українські традиції, нічого не робить для подолання розколу між різними регіонами країни. Саме це позначилося пізніше, в 2014 р., і призвело у значній мірі до утворення маріонеткових Луганської і Донецької «Народних Республік».

Коротко зазначу, що в 2003 р. «соборяни» здійснили дуже цікаву подорож півднем України, зокрема побували у Криму, але вона абсолютно не відкладалася у моїй пам'яті (вірогідно, я не брав активної участі в її проведенні).

З 2002 р. Анатолій Сергійович був головою Комітету з питань державного будівництва і місцевого самоврядування. Слід зазначити, що Матвієнко вкрай серйозно поставився до організації роботи цього Комітету, його Секретаріату, оскільки розумів значення законодавчої роботи у напрямку створення оптимальної всеохоплюючої моделі державного управління. Чимало уваги приділялося, в рамках унітарної моделі управління, розвитку демократичної системи управління на місцях, особливо місцевого самоврядування. Великий інтерес до цієї теми, отриманий досвід, аналітичний склад мислення у перспективі не тільки сприяли тому, що А. Матвієнко підготував та захистив кандидатську і докторську дисертацію на здобуття наукового ступеня з політології саме з цієї важливої проблематики.

Наприкінці 2004 р. всі «соборяни» в Києві і в регіонах активно підтримували кандидатуру Віктора Андрійовича

Ющенко на президентських виборах, а згодом, після другого туру, стали учасниками Помаранчевої революції. Матвієнко під час виборів відповідав за їх проведення в Харківській області, яка була зовсім некомфортною для «помаранчевих сил». Головним їх політичним противником тоді були члени партії Регіонів на чолі з колишнім колегою Анатолія Сергійовича по НДП Є. Кушнарським, який користувався значним авторитетом у харків'ян.

Хотів би, у зв'язку зі згадкою про Кушнарського, звернути увагу на одну важливу рису Анатолія Сергійовича – це його особливе почуття дружби. Я пам'ятаю, як він ходив прощатися з Олександром Разумковим, який у травні 1999 р. умирив від важкої хвороби в лікарні. Довгий час Разумков був близьким другом Анатолія, а потім вони розійшлися через різне ставлення до постаті Кучми. Важко переживав в той же час Анатолій Сергійович відхід від очолюваної ним політичної групи колишніх близьких колег по НДП О. Ємця, Т. Стецьківа, В. Філенка та ін. Добре пам'ятаю засідання Проводу 16 січня 2007 р., коли ми по телефону дізналися про смертельне поранення Є. Кушнарського. Тоді Анатолій Сергійович сказав, що він поїде до Харкова, бо має попроситися з колишнім другом. Чимало колег по партії вважали, що цього не слід робити, говорили, що Є. Кушнарський наближена до В. Януковича людина, яка багато шкоди наробила демократичним силам в Харкові, у тому числі і самому Матвієнку, в часи «Помаранчевої революції». Проте ці аргументи на голову УРП «Собор» не подіяли.

Слід сказати, що нема людей, які не роблять в своєму житті помилок, а люди, які здійснюють великі справи і масштабні програми, вочевидь такі помилки роблять частіше. Відносно А. Матвієнка, це моє особисте судження, слід визнати його, на мій погляд, певні огріхи в ставленні до деяких людей. Так, вище вже згадувалась постать В. Олійника, який прийшов до нас як палкий демократ, потім перейшов до Ю. Тимошенко, завдяки якій став народним депутатом, а потім вже від Тимошенко втік під крило В. Януковича. Цікава розмова була у мене з Анатолієм Сергійовичем з приводу постаті народного депутата А. Мокроусова, який входив до очолюваного ним Комітету. Матвієнко запитав мене, чому я постійно його критикую і ставлюся негативно. Я пояснив, що це колишній парт-апаратник, який перетворив Деснянський район м. Києва у свою вотчину. Коли я запитав, а чому Анатолій до нього добре ставиться, той розвів руки і відповів: «Але ж він непоганий хлопець...». Здається «непоганим хлопцем» у А. Матвієнка був і добре відомий київський мер Леонід Черновецький...

Зазначу, що саме в Комітеті місцевого самоврядування Анатолія Сергійовича під час Помаранчевої революції в грудні 2004 р. засідала група, яка готувала поправки до Закону про вибори Президента України напередодні третього (фактично повторного другого) туру. Всі учасники цієї групи прекрасно розуміли важливість підготовки документу, від якого в значній мірі залежала доля країни. Зазначу, що дебати під час розробки цих поправок були дуже гострими. Певна група учасників (зокрема я, Юрій Ганущак та ін.) хотіли зробити в законі запобіжники проти фальсифікацій, але не скасовувати повністю демократичні механізми (можливості отримати відкриті листи в разі гострої необхідності, голосування на дому для важкохворих). Повна заборона означених позицій в документі, на що ми особливо звертали увагу, могла б призвести до зриву голосування за нашим законопроектом у сесійній залі. Вкрай імпульсивно проти нашої позиції виступав народний депутат Юрій Ключковський, який в певний момент, не маючи аргументів на користь своєї позиції, заявив, що він негайно піде скаржитися на нас Віктору Ющенку. Врешті-решт ми знайшли необхідний компроміс, законопроект був дороблений, а згодом його прийняла як закон Верховна Рада України. 26 грудня 2004 р. В. Ющенко святкував перемогу за результатами переголосування другого туру президентських виборів. Через місяць Верховний суд України, відхиливши скарги В. Януковича, визнав Ющенка Президентом України.

Зазначу, що під час Помаранчевої революції мені, як заступнику Голови київської міської організації УНП «Собор», доводилося займатися загальностоличними справами, постійно бути з однопартійцями на Майдані. Серед величезної кількості прапорів на Майдані на фотографіях помітний один, саме наш прапор. Справа в тому, що в якийсь з днів під час перебування на Майдані ми на одне древко (другого в той момент не було) помістили два прапори – помаранчевий і наш партійний – із зображенням Ластівки.

Багато справ у мене тоді було в Деснянському районі, де доводилося вести передвиборчу агітацію, займатися формуванням виборчих команд. А крім того, вельми напружено було безпосередньо на роботі – в секретаріаті парламентської фракції БЮТ. Пам'ятаю, якимось на балконі сесійної зали, під час бурхливого засідання Верховної Ради, я буквально засинав від втоми. Вихідних упродовж двох місяців не було, довелося на певний час відкласти і мої наукові заняття.

Віктор Андрійович Ющенко здобув перемогу внаслідок надзвичайних зусиль політичних сил, які не хотіли реван-

шу кучмізму і приходу до влади його ставленика Януковича. Але табір прихильників нового президента був вкрай різноманітним і крихким, а опозиція його владі залишалась вкрай сильною. В момент приходу до влади Ющенко вимушений був піти навіть на компроміс з опозицією, що проявилось в перетворенні України з президентсько-парламентської на парламентсько-президентську республіку. «Бомбою уповільненої дії» була наявність серед прихильників Ющенка непримиренних суперників – Юлії Тимошенко і Петра Порошенка. На початку правління нового президента Ю. Тимошенко, як Прем'єр-міністр України, отримала внаслідок конституційної реформи значну владу, але їй цього було мало. Юлія Володимирівна Тимошенко – це політична фігура, яка хоче бути завжди першою і не хоче бути другою. Вона, як відома персона в казці Олександра Пушкіна, прагне досягти всіма можливими і неможливими засобами максимального результату. Складається враження, що в цих поривах Тимошенко, як і казкова героїня, не завжди прораховує варіанти, які можуть виникнути внаслідок її невдачі.

Як відомо, невдовзі через конфлікт у найближчому оточенні Президент України був вимушений відправити у відставку і голову Ради національної безпеки Петра Порошенка, і опонентів останнього – Юлію Тимошенко і Голову адміністрації Президента Олександра Зінченка. В країні виникла криза влади. Вийти з неї можна було б за умови єдності помаранчевих сил, прихильників Ющенка і Тимошенко, але остання нікого крім себе в ролі керівника уряду не бачила. Тому, коли Ющенко запропонував парламенту проголосувати за кандидатуру Юрія Єханурова, практично всі депутати члени фракції «Батьківщини» не підтримали Президента. Як відомо, все це призвело до величезної напруги, змусило Віктора Андрійовича Ющенка піти на дуже небезпечний крок – укласти угоду із здавалось непримиренними суперниками – «регіоналами» на чолі з Януковичем. Реванш останнього був не за горами...

В момент зазначених подій Анатолій Матвієнко знаходився в Криму, де займав посаду Голови уряду Автономної Республіки Крим. Поїхати у таке «відрядження» до півострова Матвієнку запропонував Президент України. Питання про пропозицію Ющенка гостро і довго обговорювалось на засіданні Проводу Української Республіканської партії «Собор». Чимало колег пропонували Анатолію Сергійовичу відмовитися від поїздки, справедливо відзначаючи колосальні проблеми, що мають постати перед новим керівником кримського уря-

ду. Проте Матвієнко, як здається, по-перше, не міг відмовити Президенту, а, по-друге, не звик пасувати перед труднощами, сподівався на свій серйозний досвід управлінця. Перебування в Криму, як мені здається, було не дуже вдалим для Анатолія Сергійовича, а згодом сталася криза влади в самому Києві. Ця криза позначилася і на ситуації в партії. Одна частина партійців підтримала Тимошенко, інша вважала, що слід зберігати тісні стосунки з Ющенком.

В партії стався розкол. В парламентській фракції частина депутатів-«соборян» перейшла на бік «Батьківщини» (Левко Лук'яненко, Григорій Омельченко, Віталій Корж, Сергій Шевчук), а Костянтин Меркурійович Ситник зайняв протилежну позицію. Після тривалих розмов, дискусій, засідань Проводу і Ради партії в умовах жорсткого протистояння 22 жовтня 2005 р. (в день мого народження) відбувся позачерговий з'їзд партії. Прихильники Тимошенко не допускали Матвієнка до трибуни, вимагали від нього передачі печатки і документів партії. Анатолій Сергійович і його прихильники заявили про невизнання рішень з'їзду через не лише численні порушення законодавчих і статутних норм, а й елементарне безкультур'я. Ввечері прихильники Матвієнка, зібравшись на окреме засідання, обрали нових заступників Голови партії, членів Проводу.

Анатолій Сергійович запропонував тоді мені увійти до складу головного колективного органу партії – Проводу. Я тоді відмовився (в значній мірі через мою роботу в секретаріаті фракції БЮТ), проте подальші політичні процеси змусили мене проявити активність. Завершуючи сюжет про день з'їзду, хочу сказати, що я в свій день народження отримав квіти, які планували, але не віднесли до пам'ятника М. Грушевського. Відбулася своєрідна естафета від одного історика до іншого величезної корзини жовтих і синіх хризантем, яку за дорученням Анатолія Матвієнка (який, не дивлячись на жахливий день, не забув привітати колегу) привезли машиною до мене додому на Троещину.

Одразу ж після з'їзду весь вільний від роботи час я мав, як перший заступник голови, займатися складними справами керівництва столичною партійною організацією (Юрій Гнаткевич перейшов на бік Тимошенко). Треба було вирішити непрості питання, пов'язані із відновленням реєстрації міської і десяти районних організацій (старі документи опинилися у наших опонентів), створенням невеликого столичного партійного секретаріату, пошуком нових голів районних організацій на заміну тим, що відійшли від нас. Багато питань треба

було вирішити із відновлення чисельності і дієздатності партійних організацій Києва.

В листопаді 2005 р. в актовому залі Інституту ботаніки НАН України відбулася звітно-виборча конференція київської міської організації. За великим рахунком, цей захід швидше нагадував все ж установчу конференцію, оскільки звітувати особливо не було чим і в тому не було потреби. Роботу з організації конференції довелося здійснювати мені. На той момент відродилися і почали функціонувати (більш-менш) районні організації, які прислали на конференцію своїх делегатів. Всього їх було близько п'ятдесяти. Перед початком зібрання Анатолій Сергійович сказав мені, що в умовах дефіциту кадрів, він хоче запропонувати обрати на голову столичної організації свого заступника по партії Максима Стріху, хоча і розуміє, що Максим дуже зайнятий загальнопартійними справами. Партійний лідер визнав, що не дуже добре є і те, що на конференції Максима немає (він в той час, якщо мені не зраджує пам'ять, був у відрядженні в Австралії) і його не можна запитати щодо його згоди балотуватися на столичного партійного керівника. Далі Матвієнко наголосив (начебто питання про обрання Стріхи вирішено), що треба думати про допомогу Максиму в його роботі на новому посту.

Після проголошення моєї доповіді як виконуючого обов'язки голови київської організації, виступу Анатолія Сергійовича, промов делегатів, звіту мандатної і лічильної комісій, конференція перейшла до питання про обрання нового керівництва столичної організації. Матвієнко виступив і запропонував на голову Максима Стріху, але далі перебіг заходу пішов «не за сценарієм». Після лідера партії виступив один з активістів молодіжної організації партії Остап Смуk, який заявив, що молоді «соборяни» мають претензії до кандидатури, яка була запропонована головою партії, і пропонують обрати головою Олександра Головка (тобто мене). Згодом виступила голова районної Дніпровської організації Тетяна Хоменко і запропонувала свою кандидатуру. З приводу висунення моєї кандидатури Остапом хоча відзначити, що тоді зразу пов'язав його пропозицію з тим, що я був доцентом (за сумісництвом) в 2004 і 2005 рр. в Києво-Могилянській академії, де читав спецкурс про законодавчу владу України на факультеті політології, а багато молодих «соборян», студентів «могилянки», цей курс відвідували.

Після висунення кандидатур була оголошена перерва для підготовки бюлетенів. В перерві я сказав Анатолію Сергійовичу, що абсолютно не рвусь в столичні лідери, а тому

можу зняти свою кандидатуру. Матвієнко усміхнувся (не знаю, що він в той момент подумав) і сказав: «Нехай все відбувається демократично». За результатами виборів я отримав з 41 присутніх 23 голоси, Максим Стріха – 15 голосів, третій кандидат – 3. Таким чином, я став головою організації. Було обрано керівництво київської столичної організації. Моїм заступником обрали Євгена Миколайовича Петренка, який найближчим часом став моїм надійним помічником у вирішенні партійних справ в Києві. Після повернення з відрядження Стріхи він дізнався про проведення конференції і виборів на ній столичного партійного керівництва, проте, як здалося, був задоволений тим, як все відбулося. У подальшому Максим Стріха і Микола Яковина, як заступники голови УРП «Собор», у вкрай складних обставинах активно допомагали мені керувати київською партійною організацією. Зазначу, що як на посаді першого заступника голови, так і потім – голови міської організації – одним із найбільших пріоритетів для мене було прагнення створити саме з однопартійців більш-менш єдину команду (партійну родину) однодумців. Я постійно намагався стежити за тим, що відбувалося в районних організаціях, в разі потреби надавати людям допомогу.

У значній мірі, як зразок керівника для мене в той час був Анатолій Матвієнко. Запам'ятався цікавий епізод, який я прагнув по можливості наслідувати. Якось я сам звернувся до лідера за порадою, де можна знайти мені гарного лікаря ортопеда (чомусь виникли серйозні проблеми з колінами). Матвієнко відкрив один з своїх блокнотів (я про себе його назвав «паличкою-виручалочкою»), знайшов телефон спеціаліста і швидко домовився про консультацію для мене. Однозначно, що всі персони в цих блокнотах були добрими знайомими Анатолія Сергійовича. Досить часто люди у розмові запитували про Матвієнка, просили передати йому подяку за ту чи іншу допомогу.

Наприкінці 2005 р. відбулися значні зміни в моєму перебуванні на роботі в парламенті. У фракції БЮТ нашу партію після розколу представляв Костянтин Ситник, до якого згодом приєдналася Ольга Семенівна Кобець. Мої колеги-однопартійці, зі зрозумілих причин, некомфортно на той час почувалися в складі фракції, проте після їх переходу до фракції Народного Руху України моє життя в Секретаріаті стало вкрай важким. Керівник секретаріату фракції БЮТ Ольга Борисівна Боднар (з якою ми майже три роки сиділи в одній кімнаті і прекрасно співпрацювали, поки вона була лише старшим консультантом) кожен день делікатно пропонувала

мені написати заяву на звільнення з роботи. На мою репліку, з чим пов'язана така оригінальна пропозиція, моя начальниця заявила, що на неї тисне з цього питання тодішній керівник фракції Олег Григорович Білорус, а Білоруса «обробляє» в цьому ж напрямку інший бютівський депутат Віктор Таран-Терен. Виявляється, що останній всім наголошує, що Головка шпигун і диверсант, який збирає і передає ворогам конфіденційну інформацію про діяльність фракції. Робив Таран-Терен це з надією посадити на звільнене після мене місце свого помічника.

Згодом позицію щодо моєї особи я почув особисто від пана Білоруса. Якось я зайшов до нього в кабінет і сказав, що мені для захисту докторської дисертації потрібна характеристика з місця роботи. Поважний депутат і член-кореспондент НАН України, колишній посол України в Сполучених Штатах Олег Білорус не вислухав мене до кінця, а одразу ж заявив, що мій захист – це справа не головна, а такою є моє найшвидше звільнення з роботи. У зв'язку з моєю відмовою в хід була запущена «важка артилерія»: мої начальники влаштували мені (причому не повідомивши мене) позачергову атестацію, де по всім позиціям поставили «двійки» (в попередній були лише «п'ятірки»). Здається, ініціатори цієї «атестації» навіть не подумали, що з визначенням цих оцінок для об'єктивності треба було б проявити якесь різноманіття.

В такій ситуації мені довелося відвідати мого головно-го начальника – керівника Апарату Верховної Ради України Валентина Зайчука. Той прийняв мене дуже привітно, сказав, щоб я спокійно продовжував працювати, не вельми «схвально» охарактеризував організаторів моєї «атестації»: «Вони дивні люди (вислів Валентина Олександровича я дещо пом'якшив – О.Г.), я не хочу, щоб з таким документом Ви мене затягали по судах!». Наскільки я пам'ятаю, в той час із Зайчуком про конфліктну ситуацію в секретаріаті БЮТ, пов'язану з моєю персоною, розмовляв Анатолій Сергійович Матвієнко. Допоміг Матвієнко і в отриманні необхідної мені для захисту дисертації характеристики.

Заради справедливості слід сказати, що не всі депутати – члени «Батьківщини» і мої колеги по фракційному секретаріату так упереджено до мене ставились. Зокрема, досить привітними у мене залишалися стосунки з Олександром Валентиновичем Турчиновим, з яким я зрідка зустрічався у справах в центральному офісі партії «Батьківщина».

В зв'язку з тим, що я не реалізував всі свої додаткові відпустки, в лютому 2006 р. я скористався своїм правом. В трав-

ні 2006 р. у Львові я захистив дисертацію на здобуття вченого ступеня доктора історичних наук. Через півроку, під час проведення конференції київської міської організації, Анатолій Матвієнко тепло і урочисто привітав мене з отриманням докторського диплому. Слід сказати, що в цей час справи з партійним будівництвом нашої Української республіканської партії «Собор» йшли не вельми добре. В парламенті ми мали в складі фракції «Наша Україна – Народна самооборона» спочатку три, а потім два місця. Не вельми зростала чисельність нашої партії, яка все ж продовжувала бути достатньо активною в різних політичних акціях.

Головою столичної організації УРП «Собор» я був 2,5 роки, до квітня 2008 р. Десь наприкінці 2006 або на початку 2007 р. у відповідності із вимогами партійного Статуту без особливих проблем мене знову переобрали на цю посаду. Однозначно, що в той час я хотів, щоб керована мною партійна структура стала більш потужною, але вірогідно для цього у мене не було ні досвіду, ні часу, ні ресурсів, ні достатньої підтримки. Київські «соборяни» брали участь в усіх значних політичних акціях, виходили на пікетування, акції протесту або навпаки підтримки. В роботі в столичній організації велику допомогу мені надавала моя помічниця Ольга Ярославівна Муха, яка фактично і була секретаріатом київської міської організації, вела всю документацію, допомагала в разі потреби і головному партійному Секретаріату на чолі з Миколою Баландюком. Крім політичних акцій, столичні «соборяни» займалися і культурно-просвітницькою роботою. В Києві постійно приділяли увагу функціонуванню пам'яток культури та історії, особливо згадую цікаву екскурсію, яку ми організували для киян-«соборян» і наших прихильників до Національного заповідника «Софія Київська». З подачі нашого активіста, народного депутата Верховної Ради першого скликання Олександра Васильовича Гудими ми встановили хороші дієві стосунки із працівниками заповідника, проводили з ними круглі столи, присвячені захисту пам'яток історичного минулого, зокрема тим, що входили до структури заповідника (сам Софійський собор з прилеглою територією, Андріївська і Кирилівська церкви).

Для багатьох столичних партійних активістів надовго запам'яталася організована Київським партійним осередком екскурсія до міста Житомира і Житомирської області, де ми відвідали, зокрема, Музеї космонавтики і видатного ракетного конструктора Сергія Корольова. Тривалою була наша робота щодо допомоги українській гімназії в Сімферополі. Для навчального закладу ми купляли і збирали підручники, на-

вчальні посібники та інші дитячі книжки українською мовою. Згодом ми звернулися до інших регіональних партійних організацій з ініціативою перетворити нашу київську акцію в загальноукраїнську. Наша ідея дуже сподобалася однопартійцям, її реалізація відповідала духу життя нашої партії, яка головним пріоритетом завжди вважала сприяння розвитку науки, освіти, культури, духовності.

Наприкінці 2007 р. голова партії став висловлювати мені певні претензії з приводу роботи столичної організації, на що я сказав, що столична організація у міру сил і можливостей виконує всі доручення керівництва, не зірвала жодного заходу, а тому підстав для занепокоєння немає. Насправді, в цій розмові я дещо покривив душею, бо підстави для претензій були. Головною проблемою тоді, як мені здається, було те, що серед столичного партійного активу почали зростати елементи політичного прагматизму. Чимало «соборян» за допомогою партії хотіли отримати депутатство різного рівня, або якісь посади в органах місцевої влади. Ця тенденція особливо проявлялася у членів молодіжної організації нашої партії. Мені здавалось, що для багатьох з них на задньому плані були політичні ідеї і погляди, вони не дуже переймалися питаннями елементарної етики. Їм страшенно подобалося, коли говорили, що молодь має бути головною рушійною силою в партії. Саме тоді я помітив спроби деяких районних керівників столичної організації займатися збільшенням чисельності своїх організацій за рахунок «мертвих душ», щоб потім претендувати на першочергове висування їх кандидатами в місцеві ради.

На початку 2008 р. Анатолій Сергійович запропонував провести конференцію і обрати нового голову столичної організації, який мав би бути більш авторитетним, більш активним і зумів би в роботу київської організації внести певні ресурси. В квітні 2008 р. така конференція відбулася. На ній виступив голова партії, який подякував мені за проведenu роботу і запропонував обрати лідером Київської міської організації УРП «Собор» невідомого киянам колишнього віцеадмірала Анатолія Івановича Пахлю, з яким Матвієнко працював в Криму. Пахля був тривалий час кадровим військовим, афганцем, згодом Міністром праці і соціальної політики Автономної Республіки Крим. Я підтримав пропозицію партійного лідера, більш того, сам проголосував за свого наступника, але категорично відмовився ставати його заступником. І не стільки тому, що мені така пропозиція здалась образливою, а тому, що я не хотів робити за когось роботу. Зазначу,

що ні колишній адмірал, ні його наступник на посаді Сергій Березенко (можливо через зайнятість своєю роботою) належним чином столичною організацією не займалися, і вона фактично розвалилася.

В подальшому я залишався членом головного партійного органу – Проводу, брав участь у його засіданнях, але до роботи столичної організації вже стосунку майже не мав. Працюючи в секретаріатах партійних фракцій «Наша Україна – Народна самооборона», а згодом «Наша Україна», я прагнув у міру своїх можливостей займатися партійними справами, допомагати однопартійцям. Практично кожен тиждень я бував в Секретаріаті партії, де обговорював нагальні партійні питання з його керівником Миколою Степановичем Баландюком.

В цей час в секретаріаті фракції «Наша Україна», де я працював, було вирішено низку цікавих справ щодо проведення громадсько-наукових заходів історичного штибу. Зокрема, з моєї ініціативи було підготовлено депутатське звернення до Міністерства освіти і науки про важливість проведення Міжнародної наукової конференції з середньовічного минулого Волині. Така конференція успішно відбулася у вересні 2009 р. на базі Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Велику допомогу в її організації надав мій друг і тодішній заступник Міністра освіти і науки України Максим Віталійович Стріха.

Вірогідно, враховуючи мої наукові інтереси, якимось в кулуарах Верховної Ради Анатолій Сергійович Матвієнко запитав, чи немає у мене бажання перейти на роботу за фахом до Інституту національної пам'яті, на що отримав негативну відповідь. Я пояснив, що на посаді заступника і навіть керівника існуючого в Україні Інституту я навряд чи щось зроблю, бо змінити щось в організації роботи цього закладу ніхто мені не дозволить. Український Інститут національної пам'яті, на мою думку, створено неправильно, він не має необхідної для сучасного життя України концепції. Винятково все наше історичне минуле від найдавніших часів і до сьогоднішнього потребує колосального захисту, в країні необхідно опікати пам'ятки культури, археологічні об'єкти, архіви, музеї. Зводить роботу Інституту національної пам'яті винятково до безумовно вкрай важливих проблем сучасності (голодомори, репресії, переселення людей) не є правильним.

В 2011 р. УРП «Собор» об'єдналася з партією «Українська платформа» на чолі з народним депутатом Павлом Івановичем Жебрівським. Коли готувалася ця подія, я зрозумів, що Анатолій Сергійович втомився тягнути протягом

тривалого часу колосальну партійну ношу, можливо, хотів займатися іншими справами: новими науковими дослідженнями, зокрема написанням докторської дисертації, реалізацією культурно-масових планів, особливо в своїх улюблених Вінницькій та Івано-Франківській областях. Зазначу, що в цей час я вкрай рідко бачив Матвієнка, а після виходу на пенсію в жовтні 2012 р. практично перестав через зміну стилю життя з ним контактувати. Декілька разів я зустрічався в той час в Галичі на наукових конференціях з другом Анатолія Сергійовича – Михайлом Володимировичем Довбенком, який тоді був народним депутатом від Івано-Франківської області і відвідував щорічні наукові конференції у заповіднику «Давній Галич». Від нього, а також у телефонному режимі від інших знайомих, я довідався про важку хворобу Анатолія Сергійовича.

На завершення можу сказати одне. Я вдячний долі, що мені упродовж тривалого часу довелося спілкуватися і часом співпрацювати з багатьма вкрай цікавими і водночас знаковими в Україні людьми. І, безумовно, серед міради цих особистостей одне з перших місць для мене займає Анатолій Сергійович Матвієнко.

Отримано: 12.04.2021